

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARNING IJODOY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY ASOSLARI

Samarqand viloyati Oqdaryo tumani

12-Davlat maktabgacha ta'lim tashkilotida Kichik guruh tarbiyachisi

Xudoynazarova Nasiba Zarif qizi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning shaxs sifatida shakllanishida, ularning jismoniy, ruhiy, aqliy kamolotga yetishida o'yinchoqlar muhim vositalardan biri ekanligi, o'yinchoqlar vositasida o'ynaladigan o'yinlar orqali bolalarda idrok, sezgi, tafakkur, tasavvur, xotira, diqqat kabi barcha psixik jarayonlarni rivojlantirish to'risidagi fikrlar keltirilgan. Shu bilan birga qaysi yoshdagi bolajonlarga qanaqangi o'yinchoqlar mos kelishi haqidagi ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: bolalar, bilim, ko'nikma, o'yin, oyinchoqlar, rivojlanish, idrok, sezgi, tafakkur, tasavvur, xotira, diqqat, ijodiy fikrlash.

KIRISH

Bugungi kunda bolalar uchun ko'plab rivojlantiruvchi ta'limiy o'yinchoqlarning yangi avlodlari yaratila boshlangani hech kimga sir emas. Qadimda o'yinchoqlar asosan harakatli va tarbiyalovchi xususiyatlarga ega bo'lgan bo'lsa, endilikda rivojlantiruvchi ta'limiy o'yinchoqlar avlodi rivojlandi va ota-onalarning, ta'lim xodimlarining ishonchiga kira oldi. Sababi rivojlantiruvchi ta'limiy o'yinchoqlar bolaga kerakli ko'nikmalarni o'rgatishning ajoyib usuli. Bunday o'yinchoqlar qatoridan bolalarning ijodkorligini tarbiyalovchi o'yinchoqlar ham borki, ilmiy tadqiqotimiz davomida ayni shu turdagi o'yinchoqlarning ahamiyati, ularning turlarini o'rganishga e'tibor qaratdik.

METODOLOGIYA

Rivojlantiruvchi ta'lim o'yinchoqlarining obrazli va mantiqiy fikrlashni shakllantirishiga ishlab chiquvchilar katta ahamiyat berishadi. Shuningdek, bolalarni belgilangan maqsadga yo'naltirishga, muloqotga o'rgatishga va o'zini namoyon qilish

uchun imkon berishga o'rgatish rivojlantiruvchi ta'limiy o'yinchoqlarning qadriyati hisoblanadi. Biroq, hamma vaqt ham ota-onalar va pedagoglar bolaning yosh xususiyati, individual qobiliyatlaridan kelib chiqib yondashmaydi. Ba'zilar, ma'lum bir yoshgacha bola belgilangan bilimlarni egallashi kerak deb hisoblasa, ba'zilar "majburiy o'qitish" shablonida bolani rivojlantiruvchi ta'limiy o'yinchoqlar bilan o'ynashga undaydi. Biroq yosh xususiyati va individual qobiliyatlar hisobga olinmaydi. Olimlar besh-etti yoshgacha bo'lgan davrda barcha bolalar ajoyib xotiraga ega ekanligini isbotladilar. Yangi ma'lumotni qabul qilish qobiliyati noyobdir va yangi narsalarni o'rganish istagi juda katta. Natijada, ishonch bilan aytish mumkinki, insonning butun hayoti u birinchi besh-etti yil ichida egallagan bilim va ko'nikmalariga asoslanadi. Shu nuqtai nazardan, maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglari ushbu davrga iloji boricha mas'uliyat bilan yondashishlari va bolaning har tomonlama rivojlanishiga hissa qo'shishlari kerak.

Albatta, har bir yoshning o'ziga xos xususiyatlari bor. Hech kimga sir emaski, barcha ota-onalar farzandlari tezroq gapirishini, tezroq ta'limiy jarayonga kirishishini orzu qilishadi, shuning uchun yosh otalar va onalarning birinchi savoli "Nutqni qanday va qachon rivojlantirish kerak?"-bo'ladi. Ikki yoshgacha bola o'z tanasini, atrofdagilarni idrok etishni va bilishni, hissiyotlarni ifoda etishni, makonni his qilishni, yaqinlarini tanib olishni, ob'ektlarni harakatlantirishni o'rganadi.

Interaktiv o'yinchoqlar. Rivojlantiruvchi ta'limiy o'yinchoqlarning orasida interaktiv o'yinchoqlar juda mashhur. Qo'shiqlar kuylash, suhbatlashish va hikoyalar aytib bera oladigan o'yinchoqlar nutqning rivojlanishiga foydali ta'sir ko'rsatadi. Shunisi e'tiborga loyiqki, so'zlarni idrok etish va tushunishni rivojlantiradigan o'yinchoqlar bolaning ijodiy qobiliyatlarini erta yoshdan tarbiyalaydi.

Piramidalar. Mantiqiy rivojlantirish uchun qulay bo'lgan piramidadagi halqalarni bola nafaqat o'z o'rniga taqibgina qolmay, balki ularni to'g'ri tartibda joylashtirishi kerak. Piramidalar plastik, yog'och yoki matodan tayyorlanishi mumkin. Piramidalarni o'ynash uchun tavsiya etilgan yosh 1-3 yosh. Ushbu yoshda nisbatlar, shakl va rang tushunchalari shakllanadi. Bundan tashqari, ular nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun tavsiya etiladi, chunki bu jarayonda mayda motorikalar rivojlanadi. Sensomotor koordinatsiyani shakllantirishga, «qo'llar va ko'zlar» harakatini muvofiqlashtirishga

yordamlashadi. O‘yinchoqning tarkibiy qismlaridan foydalanib, bolani shakl, rang va hajm haqidagi asosiy tushunchalar bilan tanishtirish mumkin.

Pazllar. Qat‘iylik va diqqatlilik sifatleri bolada jumboqlarni echish orqali rivojlantiriladi. Rasmlarni yig‘ish ijodiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi. Mozaikalarni o‘z o‘rniga qo‘yishda bola ijod qiladi, boshqacha yo‘llarini kashf qiladi.

Klassik kublar. Bu turdagi o‘yinchoqlar tayyorlov guruhidagi bolalarni intellektual rivojlantirish uchun katta yordam berishi mumkin. Harfli yoki raqamli kublar bolalarni hatto maktabga tayyorgarlik ko‘rishida ham yordam beradi. Bunday o‘yinchoqlarning asosiy turlari - bu idishlar va ramkalar. O‘yinchoqning tarkibiy qismlarini birlashtirar ekan, bola buyumlarning hajmi va shaklini solishtirishni, qo‘l va ko‘z harakatlarini boshqarishni o‘rganadi. Bu o‘yinchoqlar, shuningdek, fikrlash va tasavvur qobiliyatini rivojlantiradi.

Stolda o‘ynaladigan o‘yinlar. Bunday o‘yinchoqlar barmoq bilan ishlashni talab etgani bois, mayda motorika rivojlanadi, nutqiy jarayon yaxshilanadi, qo‘llar yozuv ko‘nikmalariga tez o‘rganadi.

Montessori o‘yinchoqlari. Montessori metodikasida shunday jihozlar borki, bola mustaqil ravishda shug‘ullanib, yangi bilim hosil qiladi. Masalan, har xil shakldagi silindrlarni o‘z hajmiga mos joylarga joylashtirish. Kuzatishlardan ma‘lum bo‘ldiki, tarbiyachi ko‘rsatmasi bilan topshiriqni bajargan bolalar ertasiga ushbu vazifani qaytadan ko‘rsatib berishda xatolikka yo‘l qo‘ydi, mustaqil bajargan bolalar silindrlarni deyarli bexato bajardi. Mustaqil o‘zlashtirish jarayonida ko‘proq vaqt talab qilinishi mumkin, lekin ular olgan bilimlarini xotiralarida mustahkam saqlab qoladilar.

Konstruktorlar. Bolaning yoshi 3-6 yosh oralig‘ida bo‘lganida, u ijodkorlikni rivojlantirish uchun muhitga ega bo‘lishi kerak. Bola sodda jumboqlarni bajonidil yechadi, turli xil kartochkalar, konstruktorlar bilan mashg‘ul bo‘ladi.

Rasm, applikatsiya va modellashtirishga o‘rgatuvchi o‘yinchoqlar. Ayni turdagi o‘yinchoqlarni ijodiy qobiliyatlari rivojlangan bolalar o‘ynashga moyillik bildirishadi. Rivojlantiruvchi o‘yinchoqlar bolaning qaysi yo‘nalishga moyilligini aniqlay oladi. Agar u konstruktorlarni qalamdan afzal ko‘rsa, uni san‘at maktabiga yuborish qiyin.

Pedagogikada individuallik prinsipi bebaho qadriyat sifatida tan olinadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchining moyilligiga qanchalik ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishsa, ularning o'z qiziqishlariga yo'nalishlari shunchalik yuqori bo'ladi. Demak, bu bolalarning o'z qobiliyatlari va qiziqishlariga ishonchni keltirib chiqaradi. Zamonaviy ta'limiy rivojlantiruvchi o'quv o'yinchoqlari tarbiyalanuvchilarga o'zi uchun qiziqarli bo'lgan narsalarni aniqlashga imkon beradi. "Bolaning eng birinchi o'qituvchisi o'yinchoqlardir" degan iborani shu o'rinda eslash maqsadga muvofiq. Hamma bola ham o'yinchoqni, ular bilan o'ynashni yaxshi ko'radi. Aslida, o'yinchoq nafaqat bolani ovuntirishga, balki, uning jismoniy va ma'naviy kamolotiga, tafakkurining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Qurish-yasashga mo'ljallangan kubikli konstruktorlar tayanch-harakat a'zolari va mayda motorikani rivojlanishiga yordam beradi.

- Qo'l va barmoq qanchalik ko'p ishlasa nutq shunchalik yaxshi bo'ladi.
- Turli qismlarni yig'ish bolani mantiqiy fikrlashga o'rgatadi.
- Konstruktorlarni yig'ish jarayonida bola diqqat-e'tiborli, sabrli bo'lishga o'rganadi.
- Bu o'yinda bola ijodiy fikrlashni o'rganadi, qaysi shakldan keyin qaysinisini qo'yishni o'ylash uning tasavvuri kengayishiga xizmat qiladi.

Narsa-buyumlar bilan o'ynaganda bola biror yangi predmet va uning o'ziga xosligini o'rganadi. Nutqni rivojlantiruvchi o'yinlarda esa bolalar xalq og'zaki ijodi bilan tanishadilar, badiiy adabiyot namunalaridan she'r yodlaydilar, hikoya tuzadilar. Bular natijasida esa bolalarning so'z boyligi oshadi, o'z fikrlarini bemalol bayon qilishni o'rganadi. Ta'limiy o'yinlarda bola rang, harf, sonlarni o'rganadi. Dunyo haqidagi dastlabki bilimlarni o'rganadi.

Hamma ota-ona farzandini o'yinchoq bilan xursand qilishni xohlaydi.

O'yinchoqlar bolalarning ham jonu dili. Aslida, o'yinchoq nafaqat bolani ovuntirishga, balki, uning jismoniy va ma'naviy kamolotiga, tafakkurining o'sishiga xizmat qiladi. Shu ma'noda ishlab chiqaruvchilar bolalarni har tomonlama rivojlantirishni nazarda tutadigan turli yo'nalishdagi o'yinchoqlarni taklif etishadi.

1. Qurish yasashga mo'ljallangan kubikli konstruktorlar:

- tayanch-harakat a'zolari va mayda motorikani rivojlanishiga yordam beradi;
  - qo'l va barmoq qanchalik ko'p ishlasa, nutq shunchalik yaxshi rivojlanadi;
  - turli qismlarni yig'ish bolani mantiqiy fikrlashga o'rgatadi;
  - konstruktorlarni yig'ish jarayonida bola diqqat-e'tiborli, sabrli bo'lishga o'rganadi.
- Bu o'yinda bola ijodiy fikrlashni o'rganadi, qaysi shakldan keyin qaysinisini qo'yishni o'ylash uning tasavvuri kengayishiga xizmat qiladi.

2. Ta'limiy o'yinlar bolaga qanday yordam beradi?

MTTda asosan 3 xil ta'limiy o'yinlardan foydalaniladi:

- buyumlar bilan o'ynash;
- kartochkalar;
- nutqni o'stiruvchi o'yinlar.

Narsa-buyumlar bilan o'ynaganda bola biror yangi predmet va uning o'ziga xosligini o'rganadi. Nutqni rivojlantiruvchi o'yinlarda esa bolalar xalq og'zaki ijodi bilan tanishadilar, badiiy adabiyot namunalaridan she'r yodlaydilar, hikoya tuzadilar. Bular natijasida esa bolalarning so'z boyligi oshadi, o'z fikrlarini bemalol bayon qilish ko'nikmasi shakllanadi. Ta'limiy o'yinlarda bola rang, harf, sonlarni o'rganadi. Har bir bolada "Do'kon", "Kasalxona", "Sayohat" kabi rolli o'yin o'ynash uchun kerakli o'yinchoqlar bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Bu kabi o'yinlarda bolalar kattalarga taqlid qilishni, jamoa bilan o'ynashni o'rganadilar.

Xo'sh, necha yoshda qanday o'yinchoqlarni tanlagan ma'qul?

3 yosh uchun: turli o'lchamdagi to'plar, kubiklar, uch g'ildirakli velosiped, plastilin, doska va rangli bo'rlar. Rangli qog'oz va qalamlar, flomaster va bo'yoqlar, bog'dorchilik o'yinchoqlari; musiqiy uskunalari (doiracha, qo'ng'iroq,) oddiy mozaika suratlari; konstruktor o'yinlar (yig'ish, to'plash, qurish). Qiz bolalar uchun aksessuarlari bor qo'g'irchoq, o'g'il bolalar uchun mashina va askarlar.

3-6 yosh uchun: ko'ptoklar, plastilin, kubiklar, kasbga oid o'yinchoqlar, shifokorlik, qurilish, duradgorlik asboblari, yirik avto o'yinchoqlar (yuk mashinasi, vagon, samolyot, poezd), qalam, flomaster, akvarel, yelim, qog'ozlar, rasm bo'yaydigan kitoblar, uycha, harflar to'plami. Xulosa qilib aytganda, o'yinchoqlarning bola hayotida tutgan o'rni beqiyos va u kichkintoyning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiruvchi bebeho vosita sifatida tan olinadi. O'yinchoqlar bola hayotida, uning jismoniy, ruhiy, aqliy kamolotga yetishida muhim vositalardan biri hisoblanadi. O'yinchoqlar vositasida o'ynaladigan o'yinlar orqali bolalarda tafakkur, tasavvur, xotira, diqqat kabi barcha psixik jarayonlar rivojlanadi va atrof-muhit haqidagi bilimi yanada kengayib boradi.

REFERENCES

1. Turdieva M. PRESCHOOL AGE IS AN IMPORTANT TIME TO FOCUS ON CREATIVITY //Материали конференцій МЦНД. – 2021.
2. Turdiyeva M. J., Islomova M. I. Q. A MODEL FOR DEVELOPING THE CREATIVE ABILITIES OF PRESCHOOL CHILDREN BASED ON A PERSON-CENTERED APPROACH //Builders Of The Future. – 2021. – С. 10-14.
3. Турдиева М. Д. ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД К ДОШКОЛЬНОМУ ОБРАЗОВАНИЮ //Проблемы науки. – 2021. – С. 71.
4. Juraqulovna T. M. et al. TYPES OF PERSON-CENTERED TECHNOLOGY IN THE EDUCATIONAL PROCESS //E-Conference Globe. – 2021. – С. 105-107.
5. Turdieva M. J. The essence of organizing the process of preschool education and education on the basis of an individual approach //International Engineering Journal For Research & Development. – 2021. – Т. 6. – №. SP. – С. 3-3.
6. Turdieva M. J., Olimov K. T. Game Technologies As An Innovative Type Of Student-Centered Education //The American Journal of Social Science and Education Innovations. – 2021. – Т. 3. – №. 02. – С. 183-187.
7. Turdieva M. J. The Role of the 'First Step' State Curriculum in the Preschool Education Sistem //International Journal Of Multidisciplinary Research And Analysis. Volime. – Т. 4.
8. Олимов К., Турдиева М. Maktabgacha ta'lim va tarbiya jarayonini amalga oshirishda innovatsion yondashuv va "ilk qadam" davlat o'quv dasturi //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 2/S. – С. 419-423.
9. Juraqulovna T. M. et al. TYPES OF PERSON-CENTERED TECHNOLOGY IN THE EDUCATIONAL PROCESS //E-Conference Globe. – 2021. – С. 105-107. 10. Ахмеджанов М. М., Турдиева М. Ж. Пути развития инновационных технологий //Молодой ученый. – 2017. – №. 8. – С. 321-323.
11. Eshova S. D., Rajabova K. I. Organization of didactic games for preschoolers.
12. Rajabova I. Ossobennosti organizatsii i provedeniya didakticheskix igr s detmi starshogo doshkolnogo vozrasta //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). –

2020. – Т. 1. – №. 1.
13. Xamidovna R. I. Play as a means of developing the creative abilities of Preschool Children //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 10.
14. Rajabova I. Ossobennosti organizatsii i provedeniya didakticheskix igr s detmi starshego doshkolnogo vozrasta //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – Т. 1. – №. 1.
15. Kamilova G. Maktabgacha talim muassasalarida ekologik tarbiyani tashkil etishda integrativ yondashuv //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – Т. 1. – №. 1.
16. Olimovna K. G. The importance of the criteria of pedagogical technologies at training highly qualified personnel //Достижения науки и образования. – 2017. – №. 5 (18).
17. Камилова Г. А., Тураева О. С. ФОРМИРОВАНИЕ ДИАГНОСТИЧЕСКИХ НАВЫКОВ У СТУДЕНТОВ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ //Проблемы науки. – 2021. – С. 50.
18. Хамроева Н. А. МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ РЕЧИ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ //Проблемы науки. – 2021. – №. 3 (62). – С. 74-76.
19. Хамроева Н. А., Назарова Д. Ж. Особенности речевого развития детей старшего дошкольного возраста //Вестник магистратуры. – 2020. – №. 1-5. – С. 37. 20. ХАМРОЕВА Н. А. преподаватель кафедры дошкольного образования, факультет дошкольного и начального обучения //Бухарский государственный университет, Узбекистан.
21. Supkhonovna H. N. Technology for the development of the qualities of pedagogical competence in future teachers //ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH. – 2021. – Т. 10. – №. 5. – С. 372-382.
22. To'raqulovich J. U., Supxonovna H. N. Ways to shape a healthy lifestyle in the family of preschool children //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 11.
23. Хакимова Н. С., Хабибова Г. Г. А. АВЛОНИ-ПРОСВЕТИТЕЛЬ, ПЕДАГОГ И РЕФОРМАТОР ШКОЛЫ //Вопросы науки и образования. – С. 34.
24. Umarova G. Bolalarning iqtisodiy bilimdonligini rivojlantirishda matematik tasavvurlarni shakllantirish mashg'ulotlarining ahamiyati //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 3. – №. 3.
25. Sharipova I. F., Umarova G. U. Some methods for calculating limits //Journal: JOURNAL OF ADVANCES IN MATHEMATICS. – Т. 10. – №. 7.
26. Nurulloyev F. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarini axloqiy tarbiyalash //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 3. – №. 3.
27. Nurulloyev F. Oilada sog'lom, ma'naviy-axloqiy muhit //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 5. – №. 5.
28. Nurulloyev F. Maktabgacha yoshdagi bolalarda oilaga nisbatan hurmat munosabatini hakllantirish //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – Т. 2. – №. 2.
29. Камилова Г. А., Курбанова Г. Р., Джаббарова С. З. Особенности формирования педагогических навыков у воспитателей дошкольнообразовательных учреждений //Academy. – 2020. – №. 5 (56). – С. 25-27.
30. Жабборова С. З. Особенности труда в дошкольном возрасте //Проблемы педагогики. – 2020. – №. 6 (51).